

Gammalkils socken

sammanställt av Mariann Löfgren februari 2017

Staten, länet, häradet, socknen och kyrkan har under århundradena påverkat människors levnadsförhållanden och det är därför intressant att försöka beskriva de förutsättningar som gällt under olika perioder. Det finns mycket att läsa om Gammalkils socken. Här presenteras ett urval texter som jag funnit och sammanställt. De ger, hoppas jag, en bakgrund till det vi lagt ut på Gammalkils hembygdsförenings hemsida om byar, gårdar, torp, stugor, personer, berättelser och föreningsliv.

Den första texten är hämtad från Wikipedia

Gammalkils socken

Gammalkils socken i Östergötland ingick i Valkebo härad, ingår sedan 1971 i Linköpings kommun och motsvarar från 2016 Gammalkils distrikt.

Socknens areal är 61,87 kvadratkilometer, varav 59,62 land. År 2000 fanns här 670 invånare. Kyrkbyn Gammalkil med sockenkyrkan Gammalkils kyrka ligger i socknen.

Administrativ historik

Gammalkils socken har medeltida ursprung och ur socknen utbröts under medeltiden Nykils socken. 9 januari 1736 utbröts delar av socknen till den då nybildade Ulrika socken, som enligt Kungligt brev 1819 kompletterades med överföring av ½ mantal Bäck.

Vid kommunreformen 1862 övergick socknens ansvar för de kyrkliga frågorna till Gammalkils församling och för de borgerliga frågorna till Gammalkils landskommun. Landskommunen inkorporerades 1952 i Södra Valkebo landskommun och ingår sedan 1971 i Linköpings kommun. Församlingen uppgick 2010 i Nykil-Gammalkils församling.

I januari 2016 inrättades distriktet Gammalkil, med samma omfattning som församlingen hade 1999/2000.

Socknen har tillhört samma fögderi och domsaga som Valkebo härad. De indelta soldaterna tillhörde Första livgrenadjärregementet och Andra livgrenadjärregementet, Vifolka kompani.

Geografi

Gammalkils socken ligger sydost om Mjölby. Socknen består av en del av den här kuperade Östgötaslätten i norr och skogsbygd med sankmarker i söder.

Fornlämningar

Kända från socknen är spridda stensättningar och stensträngar samt 12 gravfält och två fornborgar från järnåldern. En runristning återfinns vid kyrkan.

Namnet

Namnet (1352, Gambla Kiil) erinrar att ur socknen utbröts under medeltiden Nykils socken. Ordet kil syftar på en kilformad terräng eller ägoformation, sannolikt en utskjutande höjdsträckning vid kyrkan.

Ur Historiskt, geografiskt och statistiskt lexikon kommer denna text om Gammalkil.

Gamla Kil, eller, såsom den i dagligt tal kallas, **Gammalkil**, socken, belägen i Walkebo härad af Linköpings län. Den omgifves i norr af Sjögestad, i nordvest af Wikingstad, i öster af Nykil, i söder af Ulrika och Nykil samt i vester af Vestra Harg och Östra Tollstad. Dess största längd är $2 \frac{1}{4}$ och bredden $\frac{3}{4}$ mil. Arealen är 0,601 kvadratmil, hvaraf 0,018 vatten. Den delen af socknen, som omgifver kyrkan, till högst $\frac{1}{4}$ mils omkrets åt alla sidor, utgöres till större delen af bördig slättmark. Från detta slättland stryker en kil af nära 2 mils längd emot söder, hvilken belägenhet måhända gifvit anledning till socknens benämning, och som Nykils socken går i ungefär samma sträckning, är det troligt, att dessa båda socknar i äldsta tider utgjort ett pastorat och vid delningen fått sina särskilda namn. Denna mot söder gående kil är till det mesta uppfylld af skogsmark; dock har skogen på sednare tider varit mycket medtagen. Alla vattendragen höra till Lillåns och dermed till Svartåns dalgång, utgörande med sina smala dalar trenne i nästan bestämd rigtning mellan norr och söder gående förgreningar deraf. Ett kommer från Nykils nordliga slättbygd och går till Sjögestad; ett annat börjar i Nykils och Ulrika socknedelar, mer rätt i söder och bildar Storsjön eller *Wikarn* och Lillsjön eller *Duseborgs-sjön*, af hvilka den förra upptager Kalfven; det tredje vattendraget följer vestra gränsen mot Harg och till en del äfven mot Tollstad. Alla tre äro obetydliga, äfvenså de mellan dem liggande höjderna. I norra delen af socknen förekommer en mindre sandås, kallad *Råberget*, mellan de två östligare vattnen, söder om kyrkan. Jordmånen är på slättlandet bördig, men styf lerjord; i skogsbygden sandmylla, ör och dunjord. Klimatet anses genom sednare tidens odlingar mildradt, vextligheten i allmänhet god. Hufvudnäringar äro åkerbruk och boskapsskötsel; binäringar hafva varit förfärdigande af trä-arbeten samt i skogsbygden läderberedning. Den af gammalt brukliga flåhackningen i mosslopna ängar har småningom lemnat rum för ändamålsenligare upplöjning och igenläggning med fodervexter. Sämre är förhållandet med de ängar, som icke kunna plöjas; på dem tilltager mossan, och slottern minskas årligen. En betydlig olägenhet vid åkerbruket har trakten fått vidkännas genom den i sednare åren mer eller mindre inrotade Landhafran (*Avena fatua*). Naturlig betesmark finnes föga. Inom socknen ligger Släntums allmänning, af $241 \frac{3}{16}$ tunnlands areal.

I lefnadssättet hafva socknens invånare, under inflytande af nyare tidens

bildning, i grunden bibehållit sina gamla seder: välmåga, redbarhet, måttlighet, ordning och nykterhet; hos ungdomen anmärkes likväl en stegrad vana vid öfverflöd i klädsel.

Hemmantalet är $66\frac{147}{180}$, till $45\frac{5}{8}$ förmedlade mantal, af hvilka sistnämnda $28\frac{7}{8}$ äro skatte, $6\frac{1}{4}$ krono och $10\frac{1}{2}$ fräse, år 1852 taxerade tillsammans till 263,410 rdr bko. På slätten ligga hemmanen ej sällan i byar och äro för det mesta delade imellan få egare; mera styckade äro skogsbygdens hemman; båda delarna innehafvas till större delen af allmoge. År 1852 räknades här ett betydligt antal sjelfegande bönder, 10 arrendatorer, 67 jordtorpare, utom 19 lifgrenadierer, 18 gifta statdrängar, 11 ordinarie fattighjon och 45 andra understödstagande. Hela folkmängden var nämnda år 1,475 personer, hvaraf 696 mankön. År 1790 var folkmängden 1,102, år 1810: 1,241, 1815: 1,256, 1830: 1,372, 1840: 1,428, 1845: 1,389, 1850: 1,468 och 1858: 1,469 personer. Under sistnämnda år erhöillo 60 gossar och 49 flickor undervisning i fast samt 20 gossar och 2 3 flickor i ambulatorisk skola.

Gamble Kyl omnämnes redan år 1345, då en kyrkoherde härstädes, Dn. Halstanus, befinnes hafva underskrifvit ett bref. Socknen var en tid præbende under en canonicus vid Linköpings domkapitel. Den utgör nu ett konsistorielt pastorat af 2:dra klassen, hörande under Walkebo prosteri af Linköpings stift. Kyrkan, af sten, belägen på en långsluttande höjd vid socknens östra ända, nybyggdes åren 1799 och 1800 till $71\frac{1}{2}$ alnars längd och $23\frac{1}{2}$ alnars bredd. Den gamla kyrkan, af kalksten, var af hög ålder samt år 1734 till en del tillbyggd med trä. Nuvarande kyrkas orgelverk, predikstol, altartafla och andra målningar af Hörberg äro bekostade af åtskilliga församlingens medlemmar, äfvensom af flera utom församlingen boende förmögnare personer. Altartaflan föreställer Frälsarens samtal med Nicodemus om natten. Af fornsaker finnes i kyrkan förvarad en kalk, som, uti munkstil, omkring foten har följande inskription: *Maria gratia plena. Dominus tecum Benedicta tu in mulieribus*, och på handtaget, uti en sexuddig knapp, ordet *JHESVS*. I stora ingången till den gamla kyrkan låg såsom tröskel en runsten, hvilken nu förvaras vid prestgården, och hvarå man läser: *Haltan : Ris : — — — Ulf: Fadr : sin : wasku*.

I Råberget finnes en s. k. domarering, der ting fordom lærer hållits. Nordvest om kyrkan är en björklund, troligen en gammal offerlund, hvarest 14 ättekullar finnas, af hvilka 8 äro belägna på en sluttande bergkulle, och de 2:ne största omlagda med stenar. Sex ligga nedanför kullen, och synes tydligt, att tvänne af dem varit öppnade. Vid anställda gräfningar äro anträffade en tämligen väl bibehållen urna samt flera jernstycken, hvaraf ett syns varit af en knif.

Af anteckningar i kyrkoboken öfver döda och födda för åren 1710 och 1711 finnes, att pesten förstnämnda år från Mjölby socken blifvit hitförd af en hustru i Fettjestad, hvilken sjelf varit den första som deraf borttryckts. Af denna smitta dogo inom socknen inalles 36 personer.

Större gårdar och byar i socknen äro: kyrkoherdebostället *Gamla Kil*, 1 hemman, som är väl bebygdt och har 28 tunnors årligt utsäde; — *Stillinge*, komministersboställe, $\frac{1}{2}$ hemman, med 6 à 8 tunnors utsäde; — *Fettjestad Ågården*, 1 hemman regim:ts-skrifvare-boställe; — *Fettjestad Profossgården*, 1 hemman, som i

äldre tider varit boställe för profossen vid Östgöta Kavalleri, men i sednare åren nyttjas af någon officer vid 2:dra Lifgrenadier-regimentet såsom förbättring på lönen; — *Skränge*, 1 hemman regimentstrumpetare- och *Stora Broby*, f. d. kvarter-mästare-boställe, eges nu af enkefru prostinnan Wistelius. Bland säterier märkas: *Duseborg*, fordom *Winäs*, har qvarn med 4 par stenar och grynverk samt tillhör, såväl som *Winäs* såg, öfverjägaren F. Forsbeck; — *Kapperstad*, i äldre tider *Kappstad* kalladt, har qvarn med 3 par stenar, och *Sixtorp*, 1 mantal frälse, m. fl. Tvänne af hemmanen i socknen äro helt och hållet belägna utom dess naturliga gräns, nämligen *Bäck*, som ligger mellan Ulrika och Nykils socknar, och *Häggebo*, som på alla sidor omgifves af sistnämnda socken.

Afståndet från socknens kyrka till Wadstena är $3\frac{1}{4}$ mil, till Skenninge 2 och till Linköping $1\frac{7}{8}$ mil.

Tredje texten om Gammalkil är skriven av Anton Ridderstad och är hämtad från Lexikon över Östergötland 1875-77

Gammalkil

Gammalkil socken i Valkebo härad gränser i norr till Sjögestad och Vikingstad, i öster till Vikingstad och Nykil, och i söder till delar av Ulrika och Nykil, samt i väster till V. Harg och Ö. Tollstad socknar.

Norra delen är slätt, men i söder bildar socknen en milslång kil, omgiven av Nykil å ena sidan samt Tollstad och Harg å andra sidan. Denna del upptages av skogbeväxta höjder och berg. Trenne sjöar finnas här, nämligen Vikarn eller Storsjön, Duseborg- eller Lillsjön samt Kalven, vilka senare äro förenade genom en bäck. Alla vattendragen tillhöra Lillåns och därmed även till Svartåns dalgång. Rådande jordmån är bördig lera, likväl finnes även obetydligt sandjord såsom vi prästgården och Östra Krångestad m.fl. gårdar. I skogstrakten är företrädevis sand, sandmylla och lättjord.

Av socknens vägar äro en stor del tillkomna under detta århundrade. Någon allmän landsväg finnes ej, endast härads- och mindre vägar. De förnämsta äro tvenne från norr kommande häradsvägar, av vilka den ena i sydostlig riktning går till Nykil och den andra från Tollstad in i Nykil och Ulrika efter att ha passerat genom socknens hela längd.

Gårdar inom socknen äro: Billa $\frac{1}{4}$, Björkhult $\frac{1}{2}$, Blaxtorp $1\frac{1}{2}$, Lilla Broby 2, St Broby 2, Brånstad $\frac{1}{2}$, Drättinge 2, Duseborg med underliggande Fagerhult 1, Fantorp $\frac{1}{4}$, Fettjestad $4\frac{1}{4}$, Gävbo $\frac{1}{2}$, Häggebo $\frac{1}{2}$, Högstorp 1, Kappestad 4, Krångestad $5\frac{1}{4}$, Lodda $\frac{1}{4}$, Löt $\frac{1}{2}$, Prästgården 1, Påtorp $\frac{3}{8}$, Sixtorp 1, Skestad (Skista) 2, Skränge $3\frac{1}{4}$, Staveryd 1, Stillinge $1\frac{1}{4}$, Tiggesbo $\frac{1}{4}$, Unnerstad 4, Vindeberga 1, Ågårgen 1 och Annebo $1\frac{1}{2}$ mantal

Huvudnäringarna är åkerbruk. Dessutom finns här kvarnar, sågar, brännerier, tegelbränneri och ett mindre bränneri. Hela utsädesbeloppet är 1.862 tunnor spannmål och 797 tunnor potatis.

Denna socken omtalas år 1335 under namnet Gamble Kyl. Nämnda år var

Halstanus kyrkoherde. År 1356 skrives socknens namn Gambla Kiil samt 1387 och 97 Gamble Kil. Gissningsvis antages denna socken och den närbelägna Nykil ursprungligen hava varit en socken., vilken vid delning fått sina nuvarande namn. Socknen utgör ett konsistoriellt pastorat av 2:a kl. I äldre tider har socknen till en del varit prebende under en kanonikus vid Linköpings Domkyrka. Kyrkan är byggd i sten åren 1799-1800 av byggmästaren i Örebro Erik Fredberg och rymmer 600 personer. Altartavlan, som föreställer Kristi samtal med Nikodemus, är målad av Per Hörberg samt skänkt av prosten d:r Krist. Retz. Ekvall och hans maka Sofia Locke. Övriga målningar äro skänkta av bönder samt målade dels av Hörberg, dels de i koret, av Frisk. Predikstolen är förfärdigad av J. Beurling i bildhuggeriarbete samt skänkt av fyra bönder. Orgelverket om 28 stämmor är byggt och uppsatt Per Schörlin år 1806 samt kostade församlingen 1.111 rdr. Klockorna hänga i tornet. Den större är omgjuten 1731 och 1813. Den mindre, som är omgjuten 1731, skänktes på 1600-talet av majoren Mathias Stackelberg till Winäs (sedemera Duseborg). Kyrkans nattvardskalk är medeltida och till formen sexkantig. På det sexkantiga handtaget står i särskilda rutor bokstäverna JHESUS. På foten är följande innskrift med munkstil: Ave maria gracia plena dominus tecm benedicta tu in mulieribus. Sakristians brädtak har målningar framställande Jesus å förklaringsberget med Moses och Elias, allt omgivet av lövverk. Dessa bilder äro från skeppet i gamla kyrkan. Den gamla kyrkan var till en del huggen i kalksten och till en del av gråsten med en träutbyggnad åt norr från 1734. Oaktat kyrkan hade stentorn med spånad träspets, hängde klockorna i en trästapel vilken blivit uppbyggd 1699. Adliga ätten Duse m.fl hade här sin familjegrav. Å kyrkogården har förr även funnits familjegrav för adl. ätten Pereswetoff-Morath, men densamme revs för några år sedan, då kistorna nedsattes i jorden i närvaro av flera familjemedlemmar. Då gamla kyrkan revs, fann man vid södra kordörren en helt och hållet oskadad större låda av ek. Inuti densamme fanns endast en gulaktig falaska, antagligen efter förmulnat papper. Kyrkans avstånd till Linköping är 1.9 mil. Av fornlämningar märkes en runsten som förr användes till tröskel vid gamla kyrkan: ”Halvdan reste denna sten efter sin gode fader”. Stensättning märkes å Unnerstads ägor. Rundlar och fyrkanter förekomma här och var. I en aspdunge ö. om kyrkan, nv om Fjettjestad storgård samt vid slutningen av ett berg n. om St. Broby märkes en del ättekullar. Dessutom ett domarsäte å Råberget.

Källor jag använt:

1. Gammalkils socken från Wikipedia
2. Gammalkil ur Historiskt, geografiskt och statistiskt lexikon
3. Gammalkil Anton Ridderstad Lexikon över Östergötland 1875-77